

kon met de letterreeksen niets beginnen en was er althans begin augustus '43 nog niet in geslaagd, ook maar één zender te localiseren. Wèl wist de *Abwehr* toen dat van eind maart af op minstens twaalf verschillende plaatsen geheime zenders in werking waren geweest.

★

Gepast lijkt het ons, hier nu eerst te onderstrepen dat, al had de *Abwehr* ook van begin maart tot begin augustus '43 bij het uitschakelen van geheime zenders geen succes geboekt, het zenden van bezet gebied uit een moeilijk en riskant werk was en bleef. Op de problemen van het coderen en decoderen gaan wij niet in (zij komen aan de orde wanneer wij in deel 9, *Londen*, op het *Englandspiel* terugkomen), behoudens dat wij willen opmerken dat door het Bureau Inlichtingen een veilig systeem toegepast werd.

Voor het zenden was een zender nodig (die tegelijk als ontvanger fungeerde) en een antenne. Die antenne moest vrij lang zijn. Lange antennes vielen in bezet gebied van de zomer van '43 af evenwel meer op dan tevoren doordat in het kader van de confiscatie der radiotoestellen gelast was, alle antennes af te breken; daarop werd, gelukkig, maar weinig controle uitgeoefend, maar wij veronderstellen niettemin dat er na de confiscatie der radio's aanzienlijk minder antennes in bezet gebied te zien waren dan voordien. Vaak was dit de eerste teleurstelling die een in bezet gebied arriverende geheime agent c.q. marconist verwerken moest.

Het apparaat van de zender, dat niet veel groter was dan een schrijfmachinekoffertje, raakte bij de parachutelanding menigmaal defect: dan moest de zender eerst gerepareerd worden. Gezonden (en ontvangen) werd met gebruikmaking van een kristal hetwelk, gelijk reeds gezegd, de golflengte bepaalde; de meeste marconisten hadden meer dan één kristal bij zich zodat zij, hetzij volgens een meegenomen schema, hetzij volgens telegrafische afspraak, van golflengte konden wisselen. Codetelegrammen die van Engeland uit gezonden werden, waren natuurlijk wat hun lengte betrof, niet aan beperkingen onderhevig; de *Abwehr* luisterde wel mee, maar kon de ontvanger waarop dan alleen maar geluisterd werd, niet 'uitpeilen'. Anders was het wanneer die ontvanger zender werd. Door peiling-op-afstand werd eerst de streek vastgesteld van waaruit gezonden werd, en als de zender lang genoeg in de lucht bleef, kwamen vervolgens de gecamoufleerde Duitse